

چالش آذربایجان و ترکمنستان در خزر

شکاف‌های منبعث از دریای خزر در تعیین چگونگی روابط دو کشور آذربایجان و ترکمنستان بعد از فروپاشی شوروی بیشترین نقش را ایفا کرده است و اخیراً این دو کشور را به رفتاری تنش‌زا واداشته است

میری/خبرگزاری آران

27 خرداد ماه سال ۱۳۹۱ برابر با ۱۶ ژوئن ۲۰۱۲ دریای خزر شاهد یکی دیگر از صحنه‌های رویارویی بین دو کشور آذربایجان و ترکمنستان بر سر منابع انرژی بود اگرچه این رویارویی تا مرحله انتشار بیانیه از سوی طرفین و احضار سفیر ترکمنستان به وزارت خارجه آذربایجان برای ارائه توضیحات پیش رفت ولی باید توجه داشت که تنش پیش آمده اولین درگیری بین دو کشور نبوده و مطمئناً آخرین آن هم نخواهد بود.

علت اصلی تنش بوجود آمده بین دو کشور انجام عملیات لرزه نگاری از سوی کشتی ترکمنی در میدان گازی سردار (در جمهوری آذربایجان به آن کیز می گویند) می باشد که این عملیات با تهدید شناورهای جنگی آذربایجان متوقف شد.

کیز یکی از حوزه های انرژی دریای خزر است که قبلاً توسط زمین شناسان شوروی اکتشاف شده است ولی برخلاف حوزه نفتی چراغ، که بخشی از پروژه آذری - چراغ – گونشلی می باشد، این حوزه به دلیل اختلاف بین دو کشور به مرحله بهره برداری نرسیده است در حالی که شرکت بی پی روزانه ۷۴۰۰۰ بشکه نفت از حوزه نفتی چراغ برای صادرات به دریای مدیترانه به دریای سیاه پمپ می کند.

بعد از احضار سفیر ترکمنستان به وزارت امور خارجه آذربایجان ، خلف خلف اف، معاون وزیر خارجه آذربایجان، انتقاد تند دولت آذربایجان را به اطلاع سفیر ترکمنستان رساند و اقدامات دولت ترکمنستان برای اکتشاف در این حوزه را غیرقانونی و غیرقابل پذیرش خواند و تاکید کرد در صورت ادامه یافتن عملیات اکتشافی از سوی ترکمنستان، آذربایجان حق خود را برای اقدام مقتضی محفوظ می داند که در نتیجه وزیر خارجه ترکمنستان فردای آن روز با ارسال یادداشتی به دولت آذربایجان اعتراض شدید خود را به اطلاع آذربایجان رساند و اقدام شناورهای آذربایجان را غیرقانونی خواند و ورود این شناورها را به قلمرو ترکمنستان غیرقابل پذیرش خواند. وزیر امور خارجه ترکمنستان نیز مانند آذری ها یادآور شده است ادامه اقدامات تحریک آمیز از سوی آذری ها با واکنش ترکمنستان همراه خواهد بود.

می توان دریای خزر و منابع انرژی واقع در این دریا را مهمترین مولفه در تعیین چگونگی روابط دو کشور آذربایجان و ترکمنستان بعد از فروپاشی شوروی قلمداد کرد. روابط دو کشور بعد از سقوط شوروی از تغییرات سریع و قابل توجهی برخوردار بوده است و بیست سال اخیر طیفی از اتهامات سطوح بالا تا روابط صمیمانه و برادرانه بین دو کشور را در بر گرفته است.

صفر مراد نیازف در سال ۱۹۹۶ با سفر به باکو زمینه توسعه روابط دوجانبه را فراهم کرد ولی بلافاصله در سال ۱۹۹۷ نیازف باکو را متهم به بهره برداری غیرقانونی از حوزه های نفتی چراغ و آذری کرد و تهدید کرد کمپانی های نفتی فعال در این حوزه ها را مورد مجازات قرار خواهد داد . فشارهای ترکمنستان در همین سال تا حدی پیش رفت که دو کمپانی نفتی "روس نفت" و "لوک اویل" متعلق به روسیه از مشارکت در توسعه حوزه نفتی کیز- سردار چشم پوشی کردند و فعالیت خود را متوقف نمودند.

پیشنهاد ساخت خط لوله ترنس خزر از سوی چند شرکت نفتی خارجی به رهبری شرکت آمریکایی بجنل برای صدور گاز ترکمنستان به ترکیه از مسیر جمهوری آذربایجان می توانست تغییری در روابط دو کشور ایجاد نماید که اکتشاف و بهره برداری از حوزه شاه دنیز در آذربایجان روابط دو کشور را همچنان سرد نگه داشت و عدم توافق دو کشور بر سر جزئیات این خط لوله آینده این پروژه را در ابهام نگه داشت.

روابط دو کشور در سال های بعد نیز همچنان بصورت تیره ادامه یافت تا اینکه روابط دو کشور در سال ۲۰۰۲ بدلیل انفجار یک تانکر آذری در بندر ترکمن باشی ترکمنستان که منجر به کشته شدن شش ملوان آذری شد از هر زمان دیگر تیره تر شد.

مرگ نیازف در سال ۲۰۰۶ شروع تازه ای برای روابط دو کشور به شمار می رفت و هر دو طرف عزم خود را برای کاستن اختلافات و بازسازی روابط دوجانبه جزم کردند بطوریکه سفر بردی محمداف، رئیس جمهور ترکمنستان، در ماه می سال ۲۰۰۸ به باکو و مذاکره با همتای آذری خود نقطه عطفی در روابط دو کشور به حساب می آید.

در همین سال عشق آباد و باکو با امضای یک توافقنامه موافقت کردند تا زمان روشن شدن موضوع تقسیم دریای خزر، طرفین از اکتشاف در حوزه های مورد اختلاف خودداری کنند حوزه کیز – سردار که در سال ۱۹۵۹ یعنی زمانی که هر دو کشور جمهوری آذربایجان و ترکمنستان بخشی از شوروی به شمار می رفتند، توسط زمین شناسان آذری کشف شد و عملیات حفاری در سال ۱۹۸۶ شروع شد که بدلیل فروپاشی شوروی در سال ۱۹۹۱ این عملیات متوقف شد. تخمین زده می شود ذخایر این حوزه ۸۰ میلیون تن نفت و ۳۲ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی می باشد.

تاکنون دو کشور نتوانسته اند در خصوص چگونگی تقسیم منابع بستر دریا به توافق دست یابند در این بین جمهوری آذربایجان خواستار تقسیم دریا بر اساس خط میانی و ترکمنستان نیز بر موقعیت نسبی و واقع شدن حوزه نفتی کیز - سردار در سواحل ترکمنستان تاکید می کند با وجود این علی رغم عدم دستیابی به توافق در زمینه رژیم حقوقی دریای خزر در بین کشورهای ساحلی این دریا، در طی دو دهه اخیر هر پنج کشور ساحلی مبادرت به عملیات حفاری در بستر این دریا کرده اند.

اختلاف جمهوری آذربایجان و ترکمنستان در خصوص این حوزه نفتی و گازی یکی از علل مسکوت ماندن احداث خط لوله از بستر دریای خزر برای عبور گاز طبیعی آسیای مرکزی به باکو برای صادرات به اروپا از مسیری به غیر از روسیه می باشد.

به نظر می رسد علت اصلی تنش بین ترکمنستان و آذربایجان عدم دستیابی کشورهای ساحلی به یک توافق همه جانبه می باشد در این خصوص نظر روسیه که به وسیله آذربایجان و قزاقستان نیز حمایت می شود تقسیم دریا بر اساس خط ساحلی هر کشور می باشد که در این صورت سهم ایران تنها ۱۲ الی ۱۴ درصد خواهد بود در حالی که ایران خواهان تقسیم مساوی دریای خزر بین پنج کشور می باشد. ترکمنستان نیز که که بین این دو پیشنهاد در تردید بسر می برده است از زمان روی کار آمدن قربانقلی بردی محمداف به موضع روسیه متمایل گشته است.

هر چند اختلاف بین دو کشور بر سر مالکیت حوزه کیز – سردار عامل اصلی تنش ژوئن ۲۰۱۲ می باشد ولی برخی تحلیلگران به درگیری آذربایجان و ترکمنستان از منظر موقعیت ژئوپولیتیکی منطقه و نه در روابط دوجانبه دو کشور می نگرند بطوری که برخی معتقدند اقدامات اخیر ترکمنستان تا حد زیادی به تشویق و فشار مسکو انجام گرفته است چرا که روسیه حس می کند هرگونه توسعه در این حوزه موجب به خطر افتادن انحصار صادرات انرژی این کشور می شود.

آراستون اروجلو سیاستمدار آذربایجانی و رئیس مرکز مطالعات شرق – غرب سفر هیلاری کلینتون به آذربایجان و تاکید وی بر حمایت ایالات متحده آمریکا از پروژه های مشترک بین ترکمنستان و آذربایجان و بلافاصله اقدامات تحریک آمیز ترکمنستان را بدون ارتباط با یکدیگر نمی داند و عامل روسی را در این میان دخیل می داند.

همکاری بین آذربایجان و ترکمنستان می تواند منجر به ایجاد کریدور غیر روسی برای صادرات انرژی به اروپا گردد و همین امر موجب نگرانی روسیه از همکاری دو کشور می شود. با این حال اروجلو معتقد است اختلافات بین آذربایجان و ترکمنستان در نهایت نمی تواند منجر به درگیری نظامی یا تبعات جدی در روابط دیپلماتیک دو کشور گردد.

الهام شعبان، رئیس مرکز مطالعات نفت آذربایجان، نیز معتقد است درگیری دیپلماتیک دو کشور صرفا امری سیاسی می باشد و به هیچ وجه اقتصادی نیست. وی پیشنهاد آذربایجان برای توسعه حوزه های نفتی مشترک با ترکمنستان را به نفع این کشور می داند و می گوید تکنولوژی و ظرفیت انسانی این کشور برای انجام اکتشاف و عملیات حفاری ناکافی است و حتی حوزه نفت و گاز کپاز به قدری بزرگ نیست که فدا کردن پروژه مشترک خط لوله ترنس خزر برای ترکمنستان به صرفه باشد.

با این حال تنش ایجاد شده بین ترکمنستان و آذربایجان و شروع تمرین نظامی روسیه در هنگامه درگیری دو کشور و بکارگیری ۱۵ کشتی نظامی و ۳۰۰ نفر از پرسنل دریایی روسیه می تواند سناریوی دخالت روسیه و اعلام حضور این کشور همزمان با سفر وزیر امور خارجه آمریکا به منطقه را قوت بخشد.

شواهد حاکی از آن است تنش بین دو کشور ترکمنستان و آذربایجان از موقعیت ژئوپولیتیکی منطقه نشات می گیرد و اراده اتحادیه اروپا و ایالات متحده برای احداث خط لوله ترنس خزر می تواند به طور غیر مستقیم ریشه تنش های بوجود آمده باشد. آنچه مسلم است از آنجایی که احداث هر گونه خط لوله در بستر دریای خزر می تواند موجب تبعات اکوسیستمی غیر قابل جبران گردد کشورهای ساحلی خزر باید تا قبل از مشخص شدن رژیم حقوقی دریای خزر از اقدامات تنش زا بپرهیزند در این بین اگرچه اقدامات روسیه در جهت حفظ منافع ملی این کشور می باشد ولی در مجموع می تواند ورود بازیگران منطقه ای و جهانی به این دریا را با محدودیت روبرو کند.

منبع: ایراس